

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра аграрного консалтингу і туризму

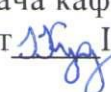
Директор ННІ неперервної освіти і туризму
к.е.н., проф. М.М.Кулаєць

“01” вересня 2019 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО

на засіданні кафедри аграрного
консалтингу і туризму

Протокол № 1 від 30.08.2019р.

В.о. завідувача кафедри
к.е.н., доцент І.П. Кудінова

СИЛАБУС

НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АКТИВНИЙ ТУРИЗМ

для здобувачів

першого (бакалаврського) рівня освіти

галузі знань 24 «Сфера обслуговування»

спеціальності 242 «Туризм»

розробник д.е.н., доцент Басюк Дар'я Іванівна

Київ – 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Активний туризм

(назва)

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень		
Освітньо-кваліфікаційний рівень	бакалавр (бакалавр, спеціаліст, магістр)	
Галузь знань	24 «Сфера обслуговування»	
Спеціальність	(шифр і назва)	
Спеціалізація		
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	обов’язкова	
Загальна кількість годин	150	
Кількість кредитів ECTS	5	
Кількість змістових модулів		
Курсовий проект (робота) (якщо є в робочому навчальному плані)	-	
Форма контролю	Екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	1	-
Семестр	2	-
Лекційні заняття	15 год.	-
Практичні, семінарські заняття	15 год.	-
Лабораторні заняття		-
Самостійна робота	120 год.	-
Індивідуальні завдання	-	-
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних самостійної роботи студента –	4 год. 4 год.	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Активний туризм» рекомендована для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 242 «Туризм». Предметом вивчення дисципліни є формування теоретичних і практичних навиків з організації турів з активного відпочинку, що можуть здійснюватися людьми різних професій, вікових категорій, тощо.

Викладання дисципліни здійснюється протягом другого семестру на першому курсі.

Структура дисципліни складається з лекційних, практичних занять, самостійної роботи.

Метою викладання навчальної дисципліни «Активний туризм» є оволодіння здобувачами спеціальності 242 «Туризм» специфічними знаннями та практичними навичками щодо організації та проведення спортивно-туристських заходів, що є складовою ланкою комплексної професійної підготовки фахівців з туризму. Знання курсу розвивають професіоналізм здобувача, створюють базові знання для формування фахівця туристської галузі.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Активний туризм» є забезпечення майбутніх фахівців базовим обсягом знань з туристсько-спортивної сфери, необхідних для проведення подорожей, походів, формування зацікавленості до занять основними видами активного туризму.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі повинні набути **здатності** отримання компетентностей:

інтегральна:

- комплексно розв'язувати складні професійні задачі та практичні проблеми у сфері туризму і рекреації як в процесі навчання, так і в процесі роботи, що передбачає застосування теорій і методів системи наук, які формують туризмознавство, і характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

загальні:

- діяти соціально відповідально та свідомо;
- реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати

різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- до збереження навколишнього середовища;
- до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- працювати в міжнародному контексті;
- виявляти, ставити і вирішувати проблеми;
- спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- міжособистісної взаємодії;
- працювати в команді та автономно.

фахові:

- розуміння предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності;
- застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал територій;
- розуміння сучасних тенденцій і регіональних пріоритетів розвитку туризму в цілому та окремих його форм і видів;
- розуміння процесів організації туристичних подорожей і комплексного туристичного обслуговування (готельного, ресторанного, транспортного, екскурсійного, рекреаційного);
- працювати у міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до несхожості до інших культур, поваги до різноманітності та мультикультурності, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основні теоретичні та практичні аспекти з активного туризму

Тема 1. Поняття активного туризму

Мета і основні завдання предмету. Основні поняття та визначення в активному туризмі. Місце активного туризму серед інших видів туристичної діяльності.

Тема 2. Нормативно-правові аспекти розвитку активного туризму

Закони, нормативні документи, правила, що регламентують проведення подорожей з активного туризму в Україні. Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю. Суб'єкти діяльності, які займаються розвитком активного туризму в Україні.

Тема 3. Забезпечення безпеки у активному туризмі

Поняття небезпеки (ризика) в туристичній діяльності. Об'єктивні і суб'єктивні фактори, що обумовлюють виникнення аварійної ситуації. Критичні ситуації в туристському поході та їх подолання. Страхівка та самострахівка. Спорядження для страхування. Засоби мобільного зв'язку. Інструктаж з техніки безпеки при організації спортивно-туристських заходів.

Змістовий модуль 2. Організація та проведення туристських походів з активними формами пересування

Тема 4. Методика підготовки туристських походів з активними формами пересування

Класифікація видів подорожей у активному туризмі. Вимоги до маршрутів походів з активними способами пересування. Порядок організації походів і подорожей з активними способами пересування. Методика розробки маршрутів походів і подорожей з активними способами пересування. Методика складання плану походу. Підготовка учасників до подорожі. Фізична і технічна підготовка туриста. Морально психологічна підготовка туриста.

Тема 5. Методика проведення туристських походів з активними формами пересування

Тактика проведення туристської подорожі. Техніка пересування і подолання перешкод. Організація туристського побуту. Підведення підсумків подорожі та складання звіту. Використання інформаційних технологій при організації туристського походу.

Тема 6. Класифіковані туристські маршрути з активними формами пересування в Україні

Класифікація маршрутів спортивних туристських походів в Україні. Маршрути спортивних туристських походів в Кримському регіоні. Маршрути спортивних туристських походів в Карпатах. Пішохідні туристські маршрути та їх характеристика.

Тема 7. Методика підготовки та проведення змагань з активного туризму

Змагання зі спортивного туризму. Підготовка змагань. Суддівство змагань. Підготовка учасників до спортивних змагань.

Тема 8. Нормативна документація змагань з активного туризму

Нормативна документація спортивних змагань з активного туризму. Положення про змагання з активного туризму. Умови проведення змагань зі спортивного туризму. Методичні настанови з видів туризму.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Основні теоретичні та практичні аспекти з активного туризму												
Тема 1. Поняття активного туризму.	18	2	2			14						
Тема 2. Історичні аспекти розвитку активного туризму.	20	2	2			16						
Тема 3. Забезпечення безпеки в активному туризмі.	20	2	2			16						
Разом за змістовим модулем 1	58	6	6			46						
Змістовий модуль 2. Організація та проведення туристських походів з активними формами пересування												
Тема 4. Методика підготовки спортивних туристських походів.	18	2	2			14						
Тема 5. Методика проведення активних туристських походів.	18	2	2			14						
Тема 6. Класифіковані туристські спортивні маршрути в Україні.	20	2	2			16						
Тема 7. Методика підготовки та проведення змагань з активного туризму.	20	2	2			16						
Тема 8. Нормативна документація змагань з активного туризму.	16	1	1			14						
Разом за змістовим модулем 2	92	9	9			74						

Усього годин	150	15	15			120					
--------------	-----	----	----	--	--	-----	--	--	--	--	--

5. Теми практичних занять з дисципліни

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Практичне заняття 1. Поняття активного туризму.	2
2	Практичне заняття 2. Історичні аспекти розвитку активного туризму.	2
3	Практичне заняття 3. Забезпечення безпеки в активному	2
4	Практичне заняття 4. Методика підготовки спортивних туристських походів.	2
5	Практичне заняття 5. Методика проведення активних туристських походів.	2
6	Практичне заняття 6. Класифіковані туристські спортивні маршрути в Україні.	2
7	Практичне заняття 7. Методика підготовки та проведення змагань з активного туризму.	2
8	Практичне заняття 8. Нормативна документація змагань з активного туризму.	1
	Всього	15

6. Організація самостійної роботи

№ з/п	Види самостійної роботи	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	2	3	4
	Самостійне опрацювання теоретичного матеріалу		
1.	Загальні поняття та визначення	6	
2.	Технічна, тактична і психологічна підготовка	6	
3.	Історія розвитку активного туризму в Україні	6	
4.	Організаційні основи розвитку активного туризму в Україні	6	
5.	Програмно-правові основи розвитку активного туризму в Україні	6	
6.	Класифікація туристських маршрутів	6	
7.	Основні форми та види активного туризму, їх особливості	6	
8.	Методика підготовки маршрутів з активними способами пересування	6	

9.	Методи і способи орієнтування на місцевості	6	
10.	Організація безпеки на маршрутах та перша медична допомога	6	
11.	Організація харчування активних туристських подорожей	6	
12.	Загальна та спеціальна фізична підготовка туристів	6	
13.	Організація і проведення подорожей з пішохідного туризму	6	
14.	Організація і проведення подорожей з лижного туризму	6	
15.	Організація і проведення подорожей з гірського туризму, альпінізму	6	
16.	Організація і проведення подорожей з водного туризму	6	
17.	Організація і проведення подорожей з велосипедного туризму	6	
18.	Організація і проведення подорожей з авто-, мототуризму	6	
19.	Організація і проведення подорожей зі спелеотуризму	6	
20.	Екстремальні види активного туризму	6	
	Всього	120	

7. ВИД, ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ ТА ЧАС НА ЇХ ВИКОНАННЯ

Згідно робочого навчального плану передбачено виконання контрольної роботи за бажанням здобувача з дисципліни «Активний туризм».

Вид індивідуальних завдань	Тематика індивідуальних завдань	Всього годин
Контрольні роботи	Індивідуальна дослідницька робота: розробка туристського маршруту з активним способом пересування: - Пішохідний; - Водний; - Велосипедний; - Спелеологічний; - Кінний; - Лижний.	12
Всього		12

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет і завдання активного туризму.
2. Головні функції активного туризму. Значимість активного туризму для зміцнення здоров'я і гармонічного розвитку.
3. Історичні періоди розвитку активного туризму.
4. Етапи розвитку активного туризму в післявоєнний період.
5. Значення для розвитку туризму в країні етапу 1962–1990 рр.

6. Рівень організації активного туризму на сучасному етапі.
7. Структура організації управління активним туризмом в Україні на сучасному етапі.
8. Громадські організації в Україні, що займаються питаннями підтримки й розвитку активних форм туризму.
9. Функції маршрутно-кваліфікаційної комісії (МКК).
10. Міжнародні нормативно-правові та програмні документи з туризму.
11. Головні нормативно-правові й програмні документи з туризму загальнодержавного рівня.
12. Основні положення “Умов ліцензування туристської діяльності в Україні” щодо активних форм туризму.
13. Поняття “туризм” і “турист”.
14. Критерії виокремлення основних типів, видів і форм активного туризму.
15. Види туризму. PDF created with FinePrint pdfFactory Pro trial version <http://www.fineprint.com> 1 3
16. Види туризму, що внесені до Єдиної спортивної класифікації України (ЄСКУ). Нові та комбіновані види активного туризму.
17. Форми туризму, їх ознаки.
18. Принципи класифікації туристських маршрутів.
19. Класифікація походів вихідного дня й категорійних походів.
20. Вимоги до ступеневих походів.
21. Основні показники, що визначають категорію складності походу.
22. Сутність “Переліку класифікованих туристських маршрутів на території України”.
23. Визначення мети і завдання туристичного походу, подорожі, спортивно-пригодницького туру.
24. Комплектування групи та розподіл обов’язків.
25. Розроблення маршруту, графіка руху.
26. Особливості розроблення аварійних варіантів маршруту.
27. Вимоги щодо підготовки особистого та групового спорядження, продуктів харчування, медичної аптечки.
28. Вимоги до оформлення маршрутних документів, затвердження спортивних маршрутів.
29. Вимоги щодо підсумків подорожей. Зарахування подорожей і присвоєння розрядів.
30. Значення безпеки під час проведення туристських заходів.
31. Об’єктивні та суб’єктивні фактори виникнення небезпеки.
32. Найхарактерніші аварії під час подорожей з різних видів туризму, їх класифікація.
33. Структура аварійно-рятувальної служби України.
34. Завдання, права та обов’язки аварійно-рятувальної служби України.
35. Нормативно-правові документи, що регламентують діяльність аварійно-рятувальної служби України.
36. Вимоги до медичного обстеження під час підготовки до туристської подорожі.

37. Вимоги щодо особистої гігієни туриста, одєжі і спорядження під час походу.
38. Вимоги до комплектування медичної аптечки. PDF created with FinePrint pdfFactory Pro trial version <http://www.fineprint.com> 1 4
39. Специфіка медичного забезпечення активних туристичних маршрутів.
40. Найпоширеніші заходи першої медичної допомоги в активних туристичних подорожах.
41. Визначення топографії та орієнтування, їх значення для туристів.
42. Що таке план і карта? Види карт.
43. Способи визначення сторін горизонту. 44. Як визначити точки місцезнаходження?
45. Як здійснюється орієнтування туристів у екстремальних ситуаціях?
46. Що таке енерговитрати туриста? Його складові.
47. Роль білків у харчуванні туристів.
48. Роль жирів у харчуванні туристів.
49. Роль вуглеводів у харчуванні туристів.
50. Роль вітамінів у харчуванні туристів.
51. Роль мінеральних речовин у харчуванні туристів.
52. Оптимальний режим харчування туристів з активними засобами пересування.
53. Особливості організації харчування в різних видах туризму.
54. Як складається добовий раціон туриста на маршруті?
55. Питний режим на маршруті.
56. Особливості технології приготування їжі в похідних умовах.
57. Значення та особливості фізичної підготовки туриста.
58. Вплив фізичних вправ на підготовку туриста.
59. Що таке загальна та спеціальна фізична підготовка? Загальнорозвиваючі та спеціальні вправи в процесі підготовки туристів.
60. Норми навантаження під час подорожі.
61. Засоби і методи виховання та розвитку фізичних якостей (сили, витривалості, спритності, гнучкості, врівноваженості).
62. Значення загартування організму в підготовці туриста.
63. Вимоги до медичного контролю та самоконтролю.
64. Поняття “техніка туризму”. Її значення в долаття перешкод і забезпеченні безпеки проходження маршруту. PDF created with FinePrint pdfFactory Pro trial version <http://www.fineprint.com> 1 5
65. Класифікація техніки активного туризму.
66. Значення страховки і самостраховки в технічній підготовці туриста.
67. Поняття “тактика туризму”. Від чого залежить тактика підготовки і проходження маршруту?
68. Поняття групової та індивідуальної туристська тактики.
69. Поняття психологічного клімату туристичної групи. Конфлікти, причини їх виникнення та способи усунення.
70. Психологічна тактика керівника групи.
71. Вимоги до системи морально-психологічної підготовки туриста.
72. Особливості психології малих груп.

73. Особливості організації подорожі пішохідного туризму.
74. Техніка і тактика проходження пішохідних маршрутів.
75. Природні перешкоди в пішохідних маршрутах.
76. Особливості орієнтування на місцевості.
77. Вимоги до місця для привалу, вогнища.
78. Вимоги до техніки безпеки в пішохідному туризмі.
79. Особливості страхування в пішохідних подорожах.
80. Особливості харчування в пішохідних подорожах.
81. Особливості організації подорожі лижного туризму.
82. Вимоги до спорядження для лижних походів.
83. Техніка і тактика проходження лижних маршрутів.
84. Особливості харчування в лижних подорожах.
85. Вимоги до техніки безпеки зимового подорожування.
86. Особливості організації подорожі гірського туризму.
87. Техніка і тактика проходження гірських маршрутів.
88. Особливості харчування в гірських подорожах.
89. Найбільш характерні небезпеки в горах.
90. Особливості страхування в гірському туризмі.
91. Особливості організації подорожі водного туризму.
92. Природні перешкоди у водному туризмі.
93. Класифікація туристських суден, умови їх експлуатації.
94. Техніка і тактика проходження водних маршрутів.
95. Вимоги до техніки безпеки і страхування під час водних подорожів.
96. Особливості харчування під час водних подорожів. PDF created with FinePrint pdfFactory Pro trial version <http://www.fineprint.com> 1 6
97. Особливості організації подорожі велосипедного туризму.
98. Техніка і тактика руху на велосипедному маршруті.
99. Правила техніки безпеки при проходженні туристською групою маршруту велосипедного туризму.
100. Особливості харчування у велосипедних подорожах.
101. Особливості організації подорожей авто-, мототуризму.
102. Техніка і тактика проходження авто- та мотомаршрутів.
103. Правила техніки безпеки при проходженні туристською групою маршруту авто-, мототуризму.
104. Особливості організації спелеологічного туризму.
105. Природні перешкоди у спелеологічних подорожах.
106. Техніка і тактика спелеоподорожей.
107. Особливості техніки безпеки під час спелеологічного туризму.
108. Особливі умови та вимоги до організації та учасників екстремального туризму.
109. Вимоги до техніки безпеки під час екстремальної подорожі.
110. Нові види активного туризму, їх специфіка, техніка і тактика

9. Форми контролю

Програма передбачає проведення постійного контролю знань здобувачів у ході практичних занять, опитування, тестування виконання

ними комплексних контрольних завдань, застосування модульно-рейтингової системи навчання та оцінки знань та складання екзамену після вивчення курсу дисципліни.

**10.1. Розподіл балів за окремими елементами змістових модулів та методи поточного контролю успішності навчальної роботи здобувачів вищої освіти денної форми навчання (форма підсумкового контролю –екзамен)
2 семестр**

Елементи змістового модуля	Кількість балів		Максимальна кількість балів	Поточний контроль навчальної роботи студентів методи контролю
	міні-мальна	самостійна робота		
Практичне заняття 1. Поняття активного туризму.	2	3	3	письмова контрольна робота
Практичне заняття 2. Історичні аспекти розвитку активного туризму.	2	3	3	виконання і захист лабораторної роботи
Практичне заняття 3. Забезпечення безпеки в активному	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи
Практичне заняття 4. Методика підготовки спортивних туристських походів.	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи
Практичне заняття 5. Методика проведення активних туристських походів.	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи
Практичне заняття 6. Класифіковані туристські спортивні маршрути в Україні.	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи
Практичне заняття 7. Методика підготовки та проведення змагань з активного туризму.	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи

Практичне заняття 8. Нормативна документація змагань з активного туризму.	2	4	3	виконання і захист лабораторної роботи
Разом	16	30	24	
Всього	40	70		
Екзамен	18	30		
	60	100		

10.2. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82-89	B	добре
74-81	C	
64-73	D	задовільно
60-63	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

11. 1. Законодавчо-нормативна

1. Закон України «Про туризм»: (офіц. текст: за станом на 06 жовтня 2011 р.) / Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – 32 с.
2. Закон України «Про страхування»: (офіц. текст: за станом на 14 серпня 2008 р.) / Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 40 с.
3. Закон України «Про аварійно-рятувальні служби»: (офіц. текст: за станом на 01 лютого 2003 р.) / Верховна Рада України. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 40 с.
4. Наказ МОНУ «Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України»: (офіц. текст: за станом на 24 березня 2006 р. ВР) // Офіційний вісник України. - 1999 р., № 21, С. 192.
5. Техническое состояние автотранспортных средств: ГОСТ 25478 – 91. – [Действ. с 01.07.1993]. М.: ИПК Издательство стандартов, 1998. – 36 с.
6. Стандартизация в сфере туристско-экскурсионного обслуживания. Основные положения: ГОСТ 28681.0 – 90. – [Действ. с 01.04.1991]. М.: ИПК Издательство стандартов, 1991. – 7 с.
7. Туристские услуги. Общие требования: ГОСТ 28681.2-95. – [Действ. с 01.01.1999]. М.: ИПК Издательство стандартов, 1999. – 12 с.

8. Требования по обеспечению безопасности туристов и экскурсантов: ГОСТ 28681.3-95 – [Действ. с 30.06.1996]. М.: ИПК Издательство стандартов, 1996. – 8 с.

11.2. Базова

1. Алексеев, А.А. Питание в туристском походе / А.А. Алексеев. - 9-е изд., испр. и доп. – М.: СпортАкадемПресс, 2005. - 64 с.
2. Булашев, А.Я. Спортивный туризм: учеб. / А.Я. Булашев. – Х.: ХГАФК, 2004. – 388 с.
3. Булашев, А.Я. Спортивно-оздоровительный туризм. учеб. пособ. / А.Я. Булашев. - 2-е изд., испр. и доп. – Х.: ХГАФК, 2003. – 192 с.
4. Грабовський, Ю.А. Спортивний туризм: навч. посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Т.: Навч. книга - Богдан, 2009. – 304 с.
5. Грицак, Ю.П. Организация самодеятельного туризма: учеб. пособ. /Ю.П. Грицак. – Х.: Экограф, 2008. – 164 с.
6. Соколов, В.А. Велосипедный туризм: учеб. пособ. / В.А. Соколов, В.С. Ильин. – М.: ЦРИБ «Турист», 2002. – 157 с.

11.3. Допоміжна

1. Грабовський, Ю.А. Спортивний туризм: навч.посіб. / Ю.А. Грабовський, О.В.Скалій, Т.В. Скалій. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2009. - 304 с.
2. Дьяков, А.С. Спортивное ориентирование: учеб.-метод. пособ. / А.С. Дьяков, А.Ю. Яговкин. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2004. - 20 с.
3. Захарова, П.П. Начальная подготовка альпинистов: учеб. в 2 ч. Ч. 1. Введение / П.П. Захарова. – М.: СпортАкадемПресс, 2003. – 296 с.
4. Панкова, Є.В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / Є.В. Панкова. – К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с.
5. Устиновский, Н.Н. Обеспечение страховки на туристских соревнованиях / Н.Н. Устиновский. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. – 47 с.

12. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Сложные туристские походы: интеракт. учебник под ред. С.Н. Болдырева – Режим доступа: http://tourlib.net/books_tourism/boldyrev.htm.
2. Спортивные походы в горах: интеракт. учебник под ред. Н.Волкова. – Режим доступа: http://www.skitalets.ru/books/gorn_tourism/.
3. Туризм и спортивное ориентирование: / интеракт. учебник под ред. В. И. Ганопольского. – Режим доступа: <http://speleolog.kiev.ua/books/turiorient/shell.php>.
4. Организация самодеятельного туризма: интеракт. учебник под ред. Ю.П.Грицак. – Режим доступа: http://tourlib.net/books_tourism/grycak.htm.
5. Соревнования туристов. Пешеходный туризм: интеракт. учебник под ред. Э.Н. Кодыш. – Режим доступа: http://tourlib.net/books_tourism/kodysh.htm.
6. Зимние спортивные походы: интеракт. учебник под ред. П.И.Лукоянова. – Режим доступа:<http://citadel.bstu.by/metod/lukoyanov/index.html>.

